

Полевікова, О.Б. Дитяче мовлення та умови його розвитку в педагогічній спадщині Фрідріха Фрєобеля [Текст] / О.Б. Полевікова // Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м.Херсон, 4-5 травня 2011 р.) / Херсонський держ ун-т. – Херсон: Айлант, 2011. – С.397-400.

О.Б.Полевікова

Херсонський державний університет,

м.Херсон, Україна

ДИТЯЧЕ МОВЛЕННЯ ТА УМОВИ ЙОГО РОЗВИТКУ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ФРІДРІХА ФРЬОБЕЛЯ

Мова – історично сформована форма спілкування людей за допомогою мовлення, що являє собою систему фонетичних, лексичних, граматичних та стилістичних засобів і правил спілкування.

Проблема розвитку мовлення дошкільників не є новою. Вона досліджувалася класиками наукової думки і сучасними науковцями в різних аспектах: психологічному (Л.С.Виготський, Г.М.Леушина, О.Р.Лурія, Т.О.Піроженко, С.Л. Рубінштейн, І.О.Синиця та ін.); психолінгвістичному (І.О.Зимня, О.О.Леонтєв, О.М. Шахнарович та ін.); лінгвістичному (М.П.Кочерган, Т.О. Ладиженська, Л.І.Мацько, М.Я.Плющ, В.М.Русанівський, Л.В.Щерба та ін.); педагогічному (Л.В.Ворошніна, В.Г.Захарченко, А.А.Зрожевська, Е.П. Короткова, Н.П.Орланова, Є.І.Тихеева, О.С.Ушакова та ін); лінгводидактичному (А.М.Богущ, Н.В.Гавриш, Т.М.Котик, К.Л.Крутій, Н.І.Луцан та ін.).

Мовлення дитини соціальне з моменту його виникнення, воно більш, ніж будь-яка інша функція, залежить від конкретної соціальної ситуації розвитку. Між мовним розвитком дитини і характером його спілкування з дорослим існує взаємозв'язок: з одного боку, спілкування з дорослим є джерелом нормального розвитку мовлення, з іншого боку, засвоєння мови відкриває можливості для різноманітних форм спілкування. Розвиток мовлення протягом дитячого, раннього і дошкільного віку поділяється на два періоди: підготовчий (до півтора року) і період оформлення самостійного мовлення дитини. У новонародженого спостерігаються нечленороздільні, безумовно-рефлекторні

крики, що виражають стан фізичного дискомфорту. У першому півріччі життя дитини виникає емоційне спілкування з дорослим [1].

Потреба у спілкуванні виражається в комплексі поживлення, що представляє собою складне міміко-соматичне утворення, яке включає в тому числі і голосові реакції. Протягом перших шести місяців життя голосові реакції розвиваються і ускладнюються: спочатку дитина вимовляє короткі уривчасті звуки (гукання), потім з'являються протяжні співучі тихі звуки (гуління), і нарешті, вона переходить до лепету, коли об'єднані в склади звуки характеризуються інтонаційним і ритмічним оформленням. До кінця першого півріччя першого року життя з'являються так звані псевдослова – стійкі поєднання звуків, які є носієм об'єктивного стану дитини і виступають засобом впливу на дорослого. У другому півріччі першого року життя відбувається подальший розвиток белькотіння. Перш за все розвивається його звуковий склад, по-друге, якщо спочатку лепет носив мимовільний і репродуктивний характер, то з восьми-дев'яти місяців дитина може вимовляти звуки за зразком дорослого. Лепет і наслідування звуків мовлення дорослих – джерела самостійного мовлення дитини.

З другого півріччя виникає новий тип спілкування між дорослим і дитиною – спілкування на основі розуміння мовлення дорослих, коли дитина виконує які-небудь дії на прохання дорослого. Розуміння дитиною висловлювання дорослого на цьому віковому етапі відбувається на основі врахування цілої ситуації спілкування: дитина орієнтується на інтонацію, ритм, жести, міміку дорослого і менше всього на звукове оформлення слів.

Перша половина другого року життя є перехідною від дитинства до раннього віку. На цьому етапі відбувається розвиток розуміння слів при невеликому зростанні активного словника дитини. До півтора року дитина розуміє мову дорослого, яка стосується предметів і дій, що входять до кола її життєвих інтересів. Активне мовлення в цьому віці своєрідне за семантикою, лексикою, граматиною та фонетикою (так звана автономна мова, у якій не використовується усталена система мови) [1].

Своєрідність значень слів, що полягає в їх багатозначності, обумовлюється недостатнім розвитком у дитини дій з предметами як із знаряддями. До півтора року в галузі самостійного мовлення дитині доступні гра звуками і словами, наслідування мовлення оточуючих, самостійне проголошення слів, вираження своїх бажань за допомогою мовлення. Головна умова розвитку мовлення в цей період – постійне спілкування дитини з дорослим з приводу навколишніх предметів і нових видів діяльності – перш за все провідної – спільно з дорослим діяльності з оволодіння суспільно виробленими способами використання людських знарядь.

У другій половині другого року життя починається інтенсивне зростання активного словника дитини, з'являються речення з двох-трьох слів, виникають питання про назву предметів. Ситуаційний характер спілкування дитини з оточуючими обумовлює розвиток у неї до кінця дошкільного віку особливої форми мовлення - ситуативного, що має діалогічний характер. У зв'язку з переходом від орієнтування на несуттєві ознаки предметів до орієнтування на ознаки предметів до орієнтування на ознаки, що мають функціональне значення та характеризують предмет як людське знаряддя, відбувається розпад ситуативних узагальнень і становлення стійких значень слів [1].

До кінця другого року життя дитини починається новий етап у розвитку граматичної сторони його мовлення, основний зміст якого – засвоєння граматичної структури речень. Значно зростає запас слів, досягаючи при правильному педагогічному впливі 1200-1500 слів до кінця третього року життя. У словниковому складі зустрічаються майже всі частини мови; серед речень – основні їх типи, включаючи складні безсполучникові і сполучникові речення. Опанування дитиною граматичним ладом мови є процесом практичного моделювання явищ рідної мови, що знаходить своє вираження у фактах словотворчості. Ця діяльність практичного пристосування до мовних зразків дорослого аналогічна пристосуванню органів дитини до предметів як до людських знарядь, що відбувається на цій же стадії психічного розвитку. Оволодіння звуковою стороною мовлення передбачає формування сприйняття

звуків (фонематичний слух) і формування вимовляння звуків. У розвитку фонематичного слуху спочатку виникає розрізнення голосних, а потім приголосних. В активному словнику дитини звуки мови виявляються поступово, відсутні замінюються іншими, близькими за артикуляцією (при цьому зберігається ритмічна основа слова). Засвоєння граматичного ладу мови і звукової системи мови є умовами розвитку зв'язного мовлення дитини. У силу того, що дії дитини здійснюються переважно за участі дорослого, мова носить форму діалогу. Адекватним засобом здійснення діалогу є ситуативне мовлення. Основним методичним прийомом розвитку мовлення дитини раннього віку є формування у нього потреби в називанні предмета, яка виникає в ході ділового співробітництва з дорослим. Окрім того, використовуються інші прийоми: пояснення призначення предметів, формування правильної звуковимови за допомогою мовного зразка, задавання питань [1].

У дошкільному віці провідною діяльністю дитини стає сюжетно-рольова гра, виникають інші творчі види діяльності (образотворча, конструювання, початкові форми навчальної та трудової діяльності), розширюється і збагачується коло спілкування з дорослими і однолітками. Всі ці чинники обумовлюють зростання словника. Розвиток граматичного ладу рідної мови в дошкільному віці полягає в засвоєнні морфологічної системи рідної мови - відмін і дієвідмін, в оволодінні складними реченнями, сполучними словами. Спілкування дитини з дорослим і однолітком в дошкільному віці здійснюється, головним чином, в діалогічній формі. Протягом дошкільного віку діалогічна мова розвивається, і розвиваються такі її форми, як вказівка, оцінка, узгодження дій і т.ін. Поряд із розвитком і вдосконаленням діалогічних форм мовлення у дошкільника, у зв'язку з виникненням нових завдань спілкування – передачі задумів, вражень, – з'являється більш складна форма мовлення – розгорнуте монологічне висловлювання. Необхідними умовами появи цієї форми є розвиток у дитини граматичних форм рідної мови і зв'язності її мовлення. У діалозі переважно використовується ситуативне мовлення, у монології – контекстне.

Ситуативне мовлення – мовлення, зміст якого зрозумілий лише у певній ситуації; зміст контекстної промови зрозумілий із самого контексту. У різних ситуаціях спілкування потрібні засоби або ситуативного, або контекстного мовлення; адекватність мовленнєвого оформлення думки мовця з точки зору її зрозумілості для слухача – зв'язність мовлення. Основна лінія розвитку мовлення в цьому аспекті полягає в переході від виключного панування ситуативного мовлення до адекватного застосування засобів ситуативного і контекстного мовлення. Якщо в ранньому віці мова поєднана з практичною дією, то в дошкільному віці відбувається відділення мови від безпосередньої практичної діяльності і придбання нею нових функцій у діяльності.

Виникнення регулюючої, планувальної функції мовлення – центральна особливість дошкільного віку. Плануюче мовлення виникає як функція, породжена оточуючими, потім стає зверненою на власну поведінку у формі езопової мови і, нарешті, переходить у внутрішній план. Внутрішнє мовлення з'являється лише до кінця дошкільного віку, його інтенсивний розвиток припадає на шкільні роки. Воно характеризується своєрідним синтаксисом і семантикою, редукуванням фонетичних моментів, наявністю в ньому одних «психологічних присудків»; початковою формою внутрішнього мовлення є мовлення – питання.

До кінця дошкільного віку мовленнєвий розвиток повинен досягти рівня, необхідного для успішного навчання в школі, що передбачає звукову культуру мовлення, оволодіння лексичним та граматичним ладом рідної мови, певну ступінь усвідомлення мови (виділення слів, складів і звуків) і її довільність, яка полягає у здатності дитини до адекватного вибору мовних засобів.

Потужний вплив інтеграційних процесів в освіті України не може не позначитись на проблематиці здійснюваних вітчизняними науковцями досліджень у галузі освіти, і дошкільної освіти зокрема.

Оскільки Херсонський державний університет з 2002 року тісно співпрацює з Єв. Фрѐбельським семінаром у Німеччині, актуальними є питання, пов'язані з аналізом спадщини Ф.Фрѐбеля в контексті досліджуваної проблеми.

Педагогом визначено послідовність мовленнєвих занять, розроблено рекомендації, як супроводжувати мовленням ті чи інші заняття. Для цього Фрєобелем придумані пісеньки, які супроводжують заняття з малювання, конструювання й ін. [3].

Ф.Фрєобель детально описав етапи формування мовлення дітей раннього і дошкільного віку і висунув вимогу про те, щоб ознайомлення з предметом передувало його називанню. Багато цінного містилося у пропозиціях Ф.Фрєобеля стосовно роботи дітей із різними матеріалами (палички, мозаїка, намисто, солома, папір) [3].

Важливим принципом системи Ф.Фрєобеля є поєднання дії або чуттєвого сприйняття зі словом. Зв'язок зі словом робить дії дитини та її чуттєвий досвід осмисленим і усвідомленим. У процесі ігор із дарами Ф.Фрєобеля вихователь демонструє дитині предмет, підкреслюючи його фізичні характеристики і можливі способи дії з ним і супроводжує свій показ спеціальним текстом (як правило, віршиком або пісенькою).

Ф.Фрєобель наголошував на органічному поєднанні мовлення з іншими видами діяльності: ігровою, образотворчою [3].

Таким чином, в умовах розбудови національної системи освіти в Україні та її інтеграції у європейський та світовий простір актуальним є аналіз стану та тенденцій розвитку освіти як в Україні, так і у світі. Лише зіставляючи результати цього аналізу, можна запропонувати напрямки адекватного розв'язання питань, які виникають, і прогнозувати найбільш вірогідні шляхи розвитку освіти.

Література:

1. Богуш А.М., Гавриш Н.В., Саприкіна О.В. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку .- К.:Видавничий Дім «Слово», 2009. - 408 с.
2. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: "Академвидав", 2006. – 456 с.

3.Фребель Ф. «Будем жить для своих детей» / Ф.Фребель / сост., предисл.
Л.М.Волобуева. – М.: Изд.дом «Карапуз», 2001. – 288 с.